

МАФКУРАВИЙ БЎШЛИҚ — жамият, давлат ва меҳнат жамоаларида вужудга келган вазият, ижтимоий муҳит тарбиявий-мафкуравий ишларнинг заифлашиб қолиши. Бундай шароитда фуқаролар онги ва фаолиятида турли миш-мишлар, сафсаталар устуворлик қила бошлайди. Кишилар хатти-ҳаракатини бўшанглик, лоқайдлик, бефарқлик эгаллаб олади. Руҳиятда ҳеч нарсага аралашмаслик кайфияти устун келади. Қаерда шундай ҳолат юз берса, ўша ерда М.б. ҳукмрон бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримов огоҳлантирганидек, “шундай ҳолат юз берган тақдирда бўш қолган мафкура майдонидан бизга бегона, орзу-интилишларимизга мутлақо ёт ғоялар ўрин эгаллашга уриниши шубҳасиз” (И.А. Каримов. Миллий истиқлол мафкураси — халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Тошкент, 2000, 7-бет). Шунинг учун ҳам фуқаролар онги ва фаолиятида М.б.нинг содир бўлишига йўл қўйиш асло мумкин эмас. Бугун ҳеч кимга сир эмас, фуқаролар ҳулқ-атворида, хатти-ҳаракатида “рўй бераётган айрим салбий ҳолатлар, ножўя хатти-ҳаракатлар, ёвуз ишлар аввало мафкуравий бўшлиқ туфайли содир бўлмоқда” (И.А.Каримов. Миллий истиқлол мафкураси — халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Тошкент, 2000, 8-бет).

2.12. Мустақиллик ва мафкуравий муаммолар: ғоявий бўшлиқ ва зарарли ғояларнинг жамиятимизга таъсири

Бугунги ҳаёт мустақиллигимизни мустаҳкамлаш, бахтимиз, истиқболимиз, эртанги фаровон ҳаётимиз билан боғлиқ масалаларни бос-қичма-босқич ҳал қилишни тақозо этмоқда. Мустақиллик жараёни эса бундай вазифаларни муттасил ҳал қилишни, ғоявий тарбия ишларини доимий олиб боришни, ўсиб-униб келаётган ёш авлод мафкуравий иммунитетини узлуксиз шакллантириб туришни заруратга айлантиради. Бу эса ўз навбатида бунёдкор ғояларга содиқ ва соғлом мафқурали комил инсонларни вояга етказиш учун шароит яратади.

Ватанимиз ўз мустақиллигини қўлга киритгач, ижтимоий-сиёсий ҳаётимизда туб ўзгаришлар юз берди, халқимиз табиати ва дунёқарашига ёт бўлган мустабидлик мафкураси барҳам топди. Президентимиз Ислон Каримов таъкидлаганидек, ўз умрини ўтаб бўлган эски мафкура ўрнида янги ижтимоий муносабатларни, халқнинг асл мақсад-муддаоларини ифода этувчи илғор ва бунёдкор мафкура шаклланмас экан, жамиятда ғоявий вакуум — бўшлиқ юзага келади. Бундай бўшлиқ илғор, жамият тараққиёти учун зарур ғоялар билан тўлдирилмаса, уни халқ ҳаёти учун ёт ва бегона бўлган мафкуравий таъсирлар эгаллаб олиши мумкин.

Буни жуда яхши англаган Юртбошимиз мустақилликнинг биринчи кунлариданоқ бу борада зарур чора-тадбирлар ишлаб чиқишга катта эътибор берди. Шу боис эски мафкурадан воз кечиш натижасида пайдо бўлган бўшлиқни янги — миллий ғоя тушунча ва тамойиллари билан тўлдириш ва шу тариқа зарарли ғоявий тажовузларнинг олдини олишга киришилди.

Лекин ижтимоий онг ва тафаккур тезда ўзгариб, янгича дунёқараш осонликча шаклланавермайди. Айниқса, бу ҳали етарли ҳаётий тажрибага эга бўлмаган, соддадил, ишонувчан, ғўр ёшлар тарбиясида яққол кўзга

ташланади. Ўзбекистон мустақилликка эришган дастлабки йилларда турли йўналишдаги мафкуравий таҳдидлар айрим одамларнинг қалбини эгаллаб, ўз миллий қадриятларимиз ҳамда умумбашарий цивилизация ютуқларидан маҳрум этиш, юртимиз аҳолиси тафаккурини бўйсундиришга ҳаракат қилган эди.

Ана шундай бало-қазолардан ҳимояланиш учун тажовузкор ғояларга қарши иммунитет ҳосил қилиш, кишиларимизни жамият тараққиёти қонуниятларини тўлиқ акс эттирадиган соғлом, инсонпарвар мафкура билан қуроллантириш зарур эди. Зеро, ҳар қандай жамият ўз ривожланиш йўли, ўзига хос ғоявий асос ва мафкуравий тамойилларига эга бўлиши лозим. Айниқса, бу ўта мураккаб ва қалтис тарихий шароитда халқимизнинг тарихий ютуғи — Ўзбекистон мустақиллигини кўз қорачиғидек асраш, пировард мақсадлар йўлида одамларни сафарбар қилиш, уюштириш, жипслаштириш учун ана шундай соғлом мафкура ниҳоятда зарур.

Инсоният тарихи шундан далолат берадики, муайян жамият ўз тараққиёти жараёнида бир босқичдан иккинчи босқичга ўтишида турмушнинг барча соҳаларида, хусусан, иқтисодиёт, ижтимоиёт ва сиёсатда бўлгани каби ғоявий-мафкуравий соҳада ҳам муайян муаммоларни ҳал қилиш зарурати пайдо бўлади. Чунки ўзига хос янги давр, шароит, вазият анъанага айланиб қолган ғоялар, қарашлар, муносабатларни ўзгартирмасдан, маълум мафкурага асосланмасдан янги мақсадлар сари қадам ташлай олмайди. Бу эса янги ғоя, қараш, муносабат, мафкурани ишлаб чиқишни талаб этади.

Ўзбекистон Президенти Ислам Каримов таъкидлаганидек, «Ўзининг ҳаётини, олдига қўйган мақсадларини аниқ тасаввур қила оладиган, ўз келажаги ҳақида қайғурадиган миллат ҳеч бир даврда миллий ғоя ва миллий ғоясиз яшамаган ва яшай олмайди. Мафкура бўлмаса ҳар қайси давлат ва жамият, қолаверса, ҳар қайси инсон ўз йўлини йўқотиши муқаррар»¹.

Мустабидлик мафкурасининг таназзули. Маълумки, ғоявий, мафкуравий бўшлиқ бир кунда ва бирданига пайдо бўлмайди. Бунда муайян жараёнлар рўй бериши лозим. Яъни, эски ғоя ва мафкура таназзулга юз тутиб, умрини ўтаб бўлганидан сўнг ўтмишга айланади. Масалан, собиқ иттифоқ мафкураси ана шундай ҳолга тушган эди. Унинг асосий ғоялари собиқ шўролар ҳокимияти раҳбарлигида зўрлик билан амалга оширилди. Натижада бу мафкура якка ҳукмрон бўлиб қолган эди. У XX асрнинг 80-йилларида таназзулга юз тутди. 1991 йилда собиқ иттифоқ тарқалиб кетиши билан узил-кесил инқирозга учради. Бунинг сабаблари нималардан иборат эди?

Биринчидан, у ўзини инсоният тафаккури эришган энг юксак чўққи, мутлақ ҳақиқат ифодаси деб ҳисоблаб, бошқа мафкураларни тан олмас, улар бизнинг душманимиз, деган ақида асосида муросасизларча иш тутар эди.

Иккинчидан, бу мафкура зўравонликка асосланган бўлиб, «мажбур қиламиз» қабилида иш тутар, унинг ғоялари ҳамма жойда, ҳамма вақт ҳеч истисно ва тўховсиз тарғиб қилинар, халқнинг эркин яшаши ва фикр

¹ Каримов И. А. Ватан равнаки учун ҳар биримиз масъулмиз. 9-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2001. — 221-бет.

юритишига йўл қўйилмас эди. Кимки бу тартибга (аслида тартибсизлик ва ваҳшийликка) қарши чиқса, шафқатсиз жазоланар, бутун давлат механизми ана шу жазони турли шаклларда амалга оширишга қаратилган эди.

Учинчидан, бу мафкура номигагина ижтимоий гуруҳлар мафкураси эди. Аслида собиқ Иттифок даврида зиёлилар, деҳқонлар, хизматчилар, қолаверса, «йўлбошчи синф» бўлган ишчиларнинг орасида ҳам бу мафкурадан норози бўлганлар бор эди. Лекин метин мафкуравий девор ортидан уларнинг овози чиқмас эди.

Тўртинчидан, бу мафкура ҳеч кимга виждон эркинлиги, ўз фикрини очик баён этиш, жумладан, хориж фуқаролари билан холисона мулоқотда бўлишга ҳам йўл қўймас эди. Борди-ю кимдир шунга журъат этса, «халқ душмани», «буржуазия малайи»га айланар эди.

Бешинчидан, у миллийликдан бутунлай холи эди. Унда мавҳум байналмилаллик зўр бериб куйланарди. Кимки миллий қадриятлар тўғрисида гап очса, дарҳол «миллатчи»га чиқариб қўйиларди. Миллий тафаккурга эга бўлган шахс, мутахассис, зиёли, олим ва бошқалар «колок», «шубҳали киши» хисобланарди.

Олтинчидан, унда миллий тарих, хусусан, Ўзбекистон тарихи, унинг ўтмиш мероси мутлақо тан олинмас эди. Наридан, улар кўпинча умумий тарзда қайд этиларди, холос.

Еттинчидан, халқларнинг динига, диний меросига, диний қадриятларига нисбатан мутлақо нотўғри муносабат ўрнатилган эди. Жумладан, халқимизнинг улуғ сиймолари Имом Бухорий, Имом Термизий, Аҳмад Яссавий, Нажмиддин Кубро, Баҳоуддин Нақшбанд, Маҳмуд Замаҳшарий, Имом Мотуридий, Сўфи Оллоёр каби алломаларнинг бой илмий меросини ўрганиш, улардан фойдаланиш тақиқланган эди.

Буларнинг барчаси большевистик-коммунистик мафкуранинг тараққиёт талабларига мутлақо зид эканини яққол намоён этди. Шу боис у янги замонавий талабларга дош беролмай, ўз давлати билан бирга тарихга айланди.

Собиқ мустабид тузум ўрнида янги мустақил давлатлар шаклланди. Ҳукмрон мафкура барҳам топгач, унинг ҳудудида маълум муддат ғоявий-мафкуравий бўшлиқ (вакуум) ҳолати вужудга келди.

Хўш, аслида ғоявий бўшлиқ нима? Ғоявий бўшлиқ эски тузумдан янги тузумга ўтиш жараёнида олдин ҳукмронлик қилиб келган мафкура ўтмишга айлангач, тараққиёт талабларига мос равишда унинг ўрнини босадиган илғор ғоявий тизимнинг ҳали шаклланмаган ҳолатидир. Бундай шароитда турли мафкуралар ушбу ҳудудга ўз таъсир доирасини ўтказишга уринади.

1990 йилларнинг бошларида бундай мафкуравий бўшлиқ Ўзбекистон ҳудудида ҳам намоён бўлди. Унинг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардан иборат эди.

Биринчидан, ҳукмрон, яққаҳоким большевистик — коммунистик мафкура батамом таназзулга юз тутди ва унинг ўрни бўшаб қолди.

Иккинчидан, Ўзбекистон мустақил давлат сифатида қарор топган бўлса-да, унинг мафкураси ҳали тўла-тўқис шаклланмаган ва барча фуқаролар

онгига сингиб улгурмаган эди. Тўғри, мустақиллик мафкураси ғоялари мамлакатимиз фуқароларининг маълум қисми онги, дунёқарашида ўз ўрнига эга бўлган, Президентимиз Ислом Каримов асарларида батафсил таҳлил этилган бўлса-да, аммо у ҳали тўла ҳолда барчанинг мустақил дунёқарашига, мустаҳкам эътиқодига айланиб улгурмаган эди.

Учинчидан, ғоявий бўшлиқ пайдо бўлган жойда муқаррар тарзда бошқа ёт ва бегона мафкуралар хуружи бошланади. Ўтиш даврида, янгича қарашлар мустаҳкам эътиқодга айланиб улгурмаган пайтда ташқи мафкуравий таъсирларнинг яхши ёки ёмон, фойдали ёки зарарли эканини ҳамма ҳам фарқлай ололмайди. Ўзбекистондаги мафкура майдонида бегона, халқимизнинг орзу-интилишларига мутлақо ёт ғояларнинг ҳужуми ана шу билан ҳам изоҳланади.

Тўртинчидан, мустақил мамлакатимиз тинч-осойишта яшаётган бир пайтда Афғонистон ва бошқа яқин ҳудудлардаги беқарор вазиятдан фойдаланиб, уларнинг ҳудудига ин қуриб олган баъзи экстремистик кучлар, террорчи тўдалар ўз жинояткорона мақсадларини амалга оширишга, Марказий Осиё минтақасини мафкуравий курашлар майдонида айлантеришга урина бошлаган эди.

Бу жиноий гуруҳлар ўзларининг ёвуз мақсадларини турли исломий, мафкуравий ғоялар билан ниқоблашга ҳаракат қилдилар. Ана шу сохта ғояларни тарқатиб, ёшларни йўлдан оздиришга интилдилар. Айниқса, 80-йилларнинг иккинчи ярмидан дин ниқобидаги зарарли, халқимизнинг иймон-эътиқодига тўғри келмайдиган қарашларни, ваҳҳобийлик, ҳизб ут-таҳрир каби ҳаракатларнинг таъсирини ёйишга киришдилар. Бу ҳаракатлар 90-йилларнинг бошига келиб янада кучайди. Мамлакатимиз аҳолисининг тинчлиги ва осойишталигига «ваҳҳобийлик», «ҳизб ут-таҳрир», «акромийлик», «адолат уюшмаси», «ислом лашкарлари», «тавба» каби турли зарарли ғояларга асосланган кучлар ва ҳаракатлар таҳдид сола бошлади.

Масалан, ваҳҳобийлик ғояларини қисқача таҳлил қилайлик. Мамлакатимиздаги ғоявий майдонга ўрнашиб олишга ҳаракат қилган ваҳҳобийлик диний ниқобдаги зарарли оқим бўлиб, унга XVIII асрнинг 40-йилларида Арабистон ярим оролида Муҳаммад ибн Абдул-Ваҳҳоб (1703-1792 йилларда яшаган) томонидан асос солинган. Бу таълимот IX аср-да вужудга келган ҳанбалийлик мазҳабининг асосчиси Аҳмад Абу Абдуллоҳ аш-Шайбоний (780-855 йилларда яшаган) таълимотининг айрим тажовузкор жиҳатларини, XIV асрдаги суриялик илоҳиётчи Т.О.Таймийянинг баъзи қарашларини ўз фаолияти учун асос қилиб олган.

Ваҳҳобийлик ислом ғояларига сиёсий тус бериб, дин номидан иш юритиб, гўёки исломни пайғамбар давридаги «асл ҳолатига қайтариш», яъни уни тозалаш, барча мусулмонларни исломнинг яшил байроғи остида бирлаштириш каби ғояларни илгари суради.

Ваҳҳобийлар Муҳаммад пайғамбарнинг «Кишиларга диндаги оғир, машаққатли амалларни эмас, енгил ва осонларини буюринг, уларни хотиржам қилинг, оғир амалларни буюриб, диндан қўрқитиб, чўчитиб юборманг» ёки «Қўли билан ва тили билан ўзгаларга озор бермаган киши

мусулмондир», деган ҳадисларига амал қилмайди, аксинча, уларга зид иш тутади. Улар дунёвий маданиятни инкор қилиб, мусиқа, театр, тасвирий санъат билан шуғулланишни, ундан завқ-шавқ олишни қоралайди, бу ишларни куфр ва гуноҳи азим деб ҳисоблайди.

Ваҳҳобийлик мустақилликнинг илк йилларидаги ғоявий бўшлиқдан усталик билан фойдаланишга интилди. Шунинг учун баъзи кишиларни араб мамлакатларида саёхатда, хизмат сафарида, ўқишда бўлган вақтларида ўз таъсирига туширишга ҳаракат қилди. Шундан сўнг, дастлаб жойлардаги масжидларнинг имом-хатиблиги учун, кейинроқ эса мамлакат диний идорасининг нуфузли лавозимлари учун курашди, ислом сиёсий партиясини тузишга ҳаракат қилди. Аста-секин Ўзбекистонни ислом республикаси деб эълон қилиш, минтақамизда халифаликни тиклаш режасини амалга оширмоқчи бўлди. Улар ўтган йилларда қонли жиноятлар, тартибсизликлар содир этди.

Ҳизб ут-таҳрир ҳам собиқ мафкура таназзулга юз тута бошлаган даврлардан бошлаб, ғоявий бўшлиқ шароитида муайян кишилар онги, дунёқарашига таъсир ўтказа бошлади. Унга ислом сиёсий партияси сифатида 1950—1953 йилларда Ливанда Тақийюддин Набҳоний асос сол-ган. Ҳозирги вақтда бу ҳаракатга Абдулқадим Заллум деган киши раҳнамолик қилмоқда. Жами 30 дан зиёд ислом мамлакатада норасмий фаолият юритаётган бу партиянинг асосий мақсади — халифаликни тиклаш, бугунги дунёвий давлатчилик асосларини йўқ қилиш, демократия принципларини рад этиш, қонун устуворлиги ўрнига шариат ақидаларини жорий этиш, сайлов тизимини инкор қилишдан иборат.

Ҳизб ут-таҳрир ҳам ўтган асрнинг 90-йиллари бошида Ўзбекистонда гўё ғоявий бўшлиқни тўлдириш учун ҳаракат бошлади. Унинг мақсади — бизнинг минтақамизда ўзининг сиёсий, ғоявий, мафкуравий жиҳатдан узоқни кўзловчи мақсадларига эришиш, таъсир доирасини кенгайтириш, одамларнинг қалби ва онгини забт этиш эди. Ҳизб ут-таҳрирчилар ғоявий бўшлиқ шароитида аҳолининг маълум қисми, аввало, ҳали дунёқараш тўла шаклланмаган, содда ёшларга ислом дини, унинг ибодат амаллари, Қуръони каримни ўргатиш, турли диний манбалардан сабоқ бериш баҳонасида ўз таъсирини ўтказишга ҳаракат қилди. Улар одатда 3—4 кун исломни ўргатиб, кейин асл мақсадга ўтади. Ҳизб ут-таҳрирчилар «Ислом низоми», «Исломда бош-қарув низоми», «Исломда иқтисодиёт низоми», «ҳизбий уюшма», «Ҳизб ут-таҳрир тушунчалари», «Исломий давлат», «Исломий шахсият», «Ҳизб ут-таҳрирнинг сиёсий қарашлари», «Дастур муқаддимаси», «Халифалик», «Халифалик қандай тугатилди?», «Уқубатлар низоми», «Тафкир», «Зийраклик суръати», «Исломий фикр», «Демократия — куфр низоми», «Халифалик давлатида мол-мулклар», «Сабр», «Иززат ва шараф сари» каби ўқув дастурлари, китоб ва рисоалари, «Ал-Ваъй», «Онг» журнали, кўплаб варақалари орқали халифачилик ғоясини ёшлар онгига сингдиришга ҳаракат қилади.

Ҳизб ут-таҳрирчилар кўпроқ диний таълим олган ёшларни ўз йўлига оғдиришга ҳаракат қилди. Кейин эса уларнинг сафини ёшларнинг бошқа

гуруҳларига мансуб вакиллари билан тўлдиришга интилди. Ниҳоят, вақти келиб, уларни исломий билимларгагина эмас, террорчилик ҳаракатлари учун ҳам тайёрлай бошлади. Бундай зарарли ғоя, мафкура ва қарашлар билан курулланган ёшлар Афғонистон ва Покистон ҳудудида, қўшни давлатларнинг баъзи туманларида дунёвий давлатнинг ашаддий душмани сифатида тайёрланди. Уларнинг кучи билан турли қўпоровчилик ишлари, жанг-жадаллар режалаштирилди. Натижада 1999 йил 16 феврилидаги портлашлар, 2000 йилда эса Бўстонлик, Сариосиё, Узун тоғли ҳудудларидаги курулли хуружлар содир этилди. Бундай ёвуз ҳаракатлар ён қўшнимиз Афғонистон ҳудудидан паноҳ топган вайронкор кучлар, бошқа узоқ-яқин мамлакатлардаги экстремистик гуруҳлар, Усама Бен Ладенга ўхшаган ашаддий террорчиларнинг молиявий ва ғоявий қўллаб-қувватлаши ҳамда раҳнамолиги остида амалга оширилди.

Улар ўз ниятларини амалга оширишда «дўстлик», «диндошлик», «миллатдошлик» тушунчаларини ҳам ишга солади. Керак бўлганда моддий ёрдам ҳам кўрсатади. Масжидлар куриб бериб, исломий адабиётлар билан таъминлаб, ўзларини ҳақиқий диндор, ҳақиқий мусулмон қилиб кўрсатишга интилади. Аммо разил ниятлари барибир ошкор этилди, улар турли қўпоровчилик, тезкор ишларга сабаб бўлди. Ваҳҳобийлик ҳизб ут-тахрир каби зарарли оқимлар мустақилликнинг дастлабки йилларида содир бўлган ғоявий бўшлиқдан устамонлик билан фойдаланишга интилган бўлса-да, лекин барибир мақсадларига эриша олмади.

Хўш, 80-йилларнинг охири ва 90-йилларнинг бошида айрим юртдошларимиз нима учун зарарли ғоя ва ёт мафкуралар таъсирига тушиб қолди?

Бу ҳолатнинг моҳияти Президент Ислам Каримов асарларида тўла-тўқис очиб берилган. Бу асарлардан масаланинг мазмун-моҳиятини чуқур ва атрофлича ўрганиш зарур.

Биринчидан, собиқ мустабид мафкура барбод бўлганидан кейинги дастлабки йилларда миллий ғоя, истиқлол мафкураси тўлиқ шаклланиб, одамларнинг қалби ва онгига сингиб улгурмаган эди. Натижада эътиқоди бўш, содда ва ишонувчан одамлар билиб-билмай нотўғри йўлларга тушиб қолдилар.

Иккинчидан, мустақил Ўзбекистон эски тузумдан янги тузумга ўтиш жараёнида қатор табиий қийинчиликларга дуч келди. Инсоният тарихидан маълумки, ўтиш жараёнида қийинчиликлар бўлиши қонунийдир. Жумладан, иқтисодий соҳада ҳам қийинчиликлар бўлиши муқаррар. Бундай пайтда сабр-қаноатга ўрганмаган, енгил йўл билан яшашга кўниккан айрим кишилар маълум қийинчиликларга дуч келгач, ўз турмуш тарзини янгилаш учун осон йўл ахтаради. Улар аксарият ҳолларда адашиб, нотўғри йўлларга кириб қолади. Ижтимоий фойдали меҳнат билан шуғулланиш ўрнига енгил йўл билан бойишни хоҳловчилар ҳам шундай гуруҳларга қўшилиб қолиши мумкин.

Учинчидан, бугунги кунда ёшларнинг ҳаммасини ҳам сердаромад иш билан таъминлаш имкони йўқ. Улар дипломи, маълумоти бўлса ҳам, баъзан

кўнгилдагидек ишни топа олмайди ёки кам иш ҳақи олиб ишлашни хоҳламайди. Бунинг натижасида яна осон йўл ахтариб, но-тўғри, ёмон, салбий ҳаракатларга қўшилиб кетиши ҳам мумкин.

Тўртинчидан, зарарли ва ёт мафкура вакиллари халқимиз, айниқса, фарзандларимизнинг кўнгли очик, соддадил, ишонувчан, диний қадриятларга интилиш туйғусидан усталик билан фойдаланмоқда. Бундай шароитда айрим соддадил одамлар «мана энди даҳрийликдан қутулдик», деган ҳаёллар билан диннинг асл моҳияти билан диний ниқобдаги экстремизмни ажрата олмай қолди. Шу билан бирга, ислом амалларини яхши билмаган айримлар ота-боболаримизнинг муқаддас динини ўрганамиз, деб ваҳҳобийлик, хизб ут-таҳрир каби турли зарарли ғоя ва оқимлар таъсирига тушиб қолди.

Бешинчидан, собиқ тузум даврида кўплаб ташкилотлар зўрлик орқали мажбурий бўлса-да, мунтазам тарғибот-ташвиқот олиб борар эди. Лекин мустақиллик даврида уларнинг ўрни муайян даражада бўшаб қолди ва бу вазифани дастлаб ҳеч қайси ташкилот бажармади. Кейинчалик ташкил этилган «Маънавият ва маърифат» маркази ва бошқалар эса етарли даражада самарали фаолият юритолмади. Натижада ҳар бир фуқаро имкони борича ўз дунёқарашини ўзи мустақил шакллантириши зарур бўлиб қолди. Бунга қодир бўлмаган айримлар зарарли ғоялар таъсирига берила бошлади. Айниқса, ёшларни уюштириш, истиқлол ғоялари йўлида фидойи этиб тарбиялаши лозим бўлган «Камолот» жамғармаси фаолияти ҳам истиқлол талабларига жавоб бермас эди. Натижада кўплаб ёшлар истиқлол ғояларига асосланган тарбиявий жараёнлардан четда қолиб кетди.

Шунингдек, давлат ва нодавлат ташкилотлари, сиёсий партияларнинг мафкуравий соҳада етарли иш олиб бормгани, ижтимоий фанларнинг ҳаёт талабларидан орқада қолгани, жамият руҳияти ва тафаккурида рўй бераётган мураккаб жараёнлар ўз вақтида илмий ечимини топмагани, одамларга мафкуравий жиҳатдан тўғри йўл кўрсатишга қодир бўлган шахслар, диний уламоларнинг етарли эмаслиги ҳам бунга сабаб бўлди.

Хуллас, умрини ўтаб бўлган ғоя, ақида ёки мафкура тараққиёт нуктаи назаридан инкор этилиши натижасида ғоявий бўшлиқ вужудга келар экан, турли мафкуравий таҳдидлар кучаяди. Шу маънода, Президент Ислом Каримовнинг қуйидаги фикрлари муҳим аҳамиятга эга: «Мен кўҳна бир ҳақиқатни яна эслатмоқчиман: табиатда бўшлиқ бўлмагандек, инсоннинг онгу тафаккурида ҳам бўшлиқ вужудга келишига асло йўл қўйиб бўлмайди»².

Ғоявий, мафкуравий таҳдид кучайган жойда аҳоли кенг қатламлари, хусусан, ёшларнинг қалби ва онгини эгаллашга қаратилган уринишлар кучайиб боради.

Айниқса, дунёнинг турли мамлакатларида жойлашган, катта молиявий ва мафкуравий таъсир кучига эга бўлган баъзи ғоявий марказлар ана шундай вазиятдан фойдаланиб, ўз ёвуз ниятларини амалга ошириш йўлида кечаю кундуз ҳаракат қилмоқда.

² Каримов И. А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамир. 7-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1999. —86-бет.

Халқаро террорчи ва экстремистларнинг нияти аниқ. Улар истиқлол йўлидан бораётган Ўзбекистондаги ғоявий бўшлиқни ўз ғоялари билан тўлдириб, мамлакатимиз ҳудудидаги бекиёс бойликларга эғалик қилиш, халқимизни ўз сиёсати, ўз ҳукмронлигига бўйсундиришни, энг ёмони, мана шу муҳим геосиёсий майдонни ўз таъсир доирасига олишни орзу қилмоқда.

Мана шундан келиб чиқиб, бугунги кунда мамлакатимизга қарши қаратилган мафкуравий таҳдидларни алоҳида кўрсатиб ўтиш мақсадга мувофиқдир. Улар қуйидагилардан иборат:

- ислом халифалигини тиклаб, унинг байроғи остида мусулмон халқларни янги империяга бирлаштиришга қаратилган интилишлар;

- ёш мустақил давлатларни қайтадан собиқ Иттифоққа бирлаштириш ғояси;

- тарихимизни, миллий қадриятларимиз ва диннинг моҳиятини сохталаштиришга уринишлар;

- ахлоқсизликни ёйиб, халқни маънавий жиҳатдан бузишга қаратилган интилишлар;

- турли мафкуравий воситалар орқали минтақавий ва давлатлар-аро можаролар келтириб чиқаришга қаратилган ҳаракатлар.

1. Ислом халифалигини тиклашга уринишлар хавфли кўриниш олмоқда. Масалан, ҳизб ут-таҳрирга тегишли қайси бир адабиётни олиб қарамайлик, унда халифаликни тиклашга даъват қилинади. «Акромийлик» эса дастлаб Андижон вилоятида, сўнгра Фарғона водийсида, кейинроқ мамлакатимизнинг бутун ҳудудида, кейинчалик барча мусулмон мамлакатларида халифаликни тиклаш ғоясини олға суради. Ислом тарихидан маълумки, халифаликка Муҳаммад пайғамбар вафотидан кейин чориёрлар Абу Бакр ас-Сиддиқ (632—634 йй.), Умар ибн Хаттоб (634—644 йй.), Усмон ибн Аффон (644—656 йй.), Али ибн Абу Толиб (656—661 йй.) бирин-кетин раҳбарлик қилган. Бу даврда халифа диннинг ҳам, давлатнинг ҳам бошлиғи, раҳнамоси ҳисобланган. Кейинчалик подшолик бўлиб, раҳбарлик 661—749 йилларда маккалик зодагонлардан Муовия бин Абу Суфён сулоласи қўлига ўтган ва уммавийлар сулоласи номини олган. 749 йили тожу тахт Муҳаммад пайғамбарнинг амакилари авлодларидан бўлган Абдул Аббос ас-Сафоқ сулоласи қўлига ўтган. Уларнинг давлати аббосийлар номи билан машҳур бўлиб, 1238 йилгача, мўғуллар забот этгунча давом этган. Айни пайтда XII—XIII асрларда Миср ва Марокашда фотимийлар сулоласи ҳам ўз давлатини жорий қилган. XVI асрдан эътиборан усмонли турклар ҳам халифалик эълон қилган ва у 1924 йилнинг учинчи мартигача ҳукм сурган. Туркия республика деб эълон қилиниши билан халифалик ҳокимиятига чек қўйилган ва сўнгги халифа Абдумажид 1924 йил 4 мартининг тонготарида Истамбулдан Швейцарияга чиқариб юборилган. XX асрда ислом дунёси ва бошқа мамлакатлар ҳам ўзлари танлаган тараққиёт йўлидан ривожланиб келмоқда. Ўтган йиллар тарихий тажрибаси халифаликсиз ҳам эркин ривожланиш мумкин эканини кўрсатди. Халифалик тарих саҳифаларида қолиб кетди.

2. Лекин бугунги кунда собиқ Иттифоқ республикаларининг айримларида эски тузумни қайтадан тиклашни хоҳловчилар, буни ўзлари учун ғоявий мақсад қилиб олган кучлар ҳам мавжуд. Собиқ Шўро тузumi 1991 йилги ижтимоий-сиёсий ўзгаришлардан сўнг барҳам топди. Ҳолбуки, ўтмишга қайтиш, тарихни тескари айлантириш мумкин бўлмаганидек, ўз йўлини топиб олган, мустақил давлатлар, айниқса, Ўзбекистон ва ўзбек халқи яна эски ҳолатга қайтишга асло рози бўлмайди. Ислом Каримов «Ўзбекистон XXI асрга интиломда» асарида собиқ тузум тўғрисида тўхталиб, шундай деган эди: «Бугун ўша давр тўғрисидаги ҳақиқатни ҳолисона айтадиган бўлсак, у замондаги ҳаётимизни жаҳон тарихи ва амалиёти билан таққослайдиган бўлсак, шуни очик айтиш керакки, у пайтда Ўзбекистон бир ёқлама иқтисодиётга — марказга бутунлай қарам, издан чиққан иқтисодиётга эга бўлган ярим мустамлака мамлакатга айланган эди»³. Эндиликда Ўзбекистон бу борада ўзига хос ва мос тараққиёт йўлини танлаб олган, у ҳеч қачон ўзи танлаган мустақиллик йўлидан қайтмайди.

3. Ўзбекистон халқи, ўзбек халқи жуда катта маънавий меросга эга. Лекин собиқ мафкура таъсирида узоқ йиллар тарихимиз бир томонлама ёритиб келинди. Лекин ҳали бу соҳада кўплаб муаммолар ҳам мавжуд. «Тарихдан маълумки, бир халқни ўзига тобе қилишни истаган кучлар, аввало, уни ўзлигидан, тарихидан, маданиятидан жудо қилишга интилади... зарарли таъсирлар давом этаверса, миллат ўзлигини йўқотиши, минг йиллик анъаналарини бой бериб, оломонга айланиб қолиши ҳам ҳеч гап эмас»⁴. Ана шуни яхши биладиган турли кучлар бизни тарихимиздан жудо қилиш, уни зўр бериб сохталаштиришга интиладилар. Бу борада турли йўللardan фойдаланишга, айниқса, ёшларимизни йўлдан оғдиришга ҳаракат қиладилар.

4. Мамлакатимиз халқининг қалби ва онгига ёт мафкурани сингдириш учун душманларимиз бир қарашда беозор, гўё сиёсатдан ҳоли туюладиган мафкуравий воситаларга катта эътибор бермоқда. Жумладан, кейинги йилларда кўплаб намоёиш этилаётган енгил-елпи ёки жангарилик фильмлари бунга мисол бўлади. Маълумки, бу фильмларни кўпчилик, айниқса, ёшлар, мароқ билан томоша қилади. Сир эмас, анчагина одамлар табиатида, ҳуқ-атворида мана шундай тўполонларга мойиллик бўлади. Президентимиз таъкидлаганидек, «Шунинг учун онги шаклланиб улгурмаган аксарият ёш томошабинлар бундай фильмлардан кўпинча турли ёвузлик, йиртқичлик, шафқатсизликларни ўрганади, холос. Натижада уларнинг дийдаси қотади, қалбидан тошбағирлик, зўравонлик, ахлоқсизлик каби иллатлар жой олганини ўзи ҳам сезмай қолади. Ҳатто шундай томоша ва фильмларнинг қаҳрамонларига кўр-кўрона тақлид қилишни истайдиган йигит-қизлар ҳам топилади. Чунки улар бундай уйдирма талқинлар таъсирида кўл ураётган иши қандай аянчли оқибатларга олиб келишини тушуниб етмайди. Афсуски,

³ Каримов И. А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан кураимиз. 7-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1999. — 372-бет.

⁴ Каримов И. А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз. 8-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2000. — 394-бет.

бизнинг телевидениемизда ҳам шундай фильм-ларни намоиш этишга ортиқча ружу қўйилмоқда»⁵.

5. Мамлакатимизга таҳдид солаётган мафкуравий воситалардан яна бири узоқ давом этадиган минтақавий ва давлатлараро можароларни келтириб чиқаришга уриниш бўлиб, буни айрим мамлакатлар ҳудудида фаолият кўрсатаётган баъзи ғоявий-мафкуравий марказлар ўзларига мақсад қилиб олган. Улар муайян мамлакат ҳудудидан бошқа мамлакатга қарши гиёҳванд моддалар, тақиқланган адабиётлар, турли қурол-яроғ каби нарсаларни ноқонуний тарзда олиб ўтишга уринмоқда. Уларнинг маълум бир кучлари Афғонистон ҳудудида туриб, Марказий Осиё давлатларига — Ўзбе-кистон ва Қирғизистон ҳудудига, бу ерда яшаётган халқлар ҳаётига қарши тажовузкорона ҳаракатлар қилишга, бегуноҳ инсонлар қонини тўкишга интилмоқда. Ислом Каримов таъбири билан айтганда, «бундай ўтакетган хунрезлик, муттаҳамликни ўзига касб қилиб олган бизнинг умумий душманларимизга муқаддас заминимизда асло ўрин бўлмаслиги керак».

Бу таҳдидлар, аввало, оддий инсонлар қалби ва онгини забт этиш, уларни ўз миллий кадриятларидан, умумбашарий цивилизация ютуқларидан маҳрум этиш, пировард натижада, юртимизни қарам қилиб олишга қаратилган тажовузкорликнинг мафкуравий шаклда намоён бўлишидир.

Халқимизни турли ғоявий таҳдидлардан асраш, жамиятимиз аъзоларида мафкуравий иммунитетни шакллантириш учун, аввало, уларни миллий ғоя, истиқлол мафкураси билан қуроллантириш зарур эди.

Ўзбекистон мустақилликка эришганидан сўнг мамлакатимизда эски мафкура асоратларига, қуруқ сафсатабозликка, халқимиз манфаатларига зид бўлган собиқ сиёсий ва мафкуравий тузилмаларга барҳам берилди. Ижтимоий адолат, хавфсизлик, ижтимоий муҳофаза, миллати, дини ва эътиқодидан қатъи назар, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, шаъни ва қадр-қиммати, қонуннинг устуворлигини таъминлашга қаратилган зарур чора-тадбирлар кўрилди. Жамиятдаги соғлом ижтимоий-сиёсий муҳитни бузадиган, одамлар фикрини чалғитадиган нохуш ҳолатларга барҳам берилди. Мамлакат ва халқ манфаатлари йўлида бирлашиш, ҳамжиҳат бўлиш, барча имкониятлардан эҳтиросларга берилмай, ақл-идрок билан фойдаланиш йўли тutilди.

Лекин мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб жамиятимизда маънавий покланиш зарурати сезилди. Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов шундай шароитда, биринчи бўлиб жамиятда маънавий покланиш учун эски ақидалардан халос бўлиш лозимлигини кўрсатиб берди, кейинчалик эса миллий ғояни яратиш заруратини асослади ва жамиятимиз эътиборини унга қаратди.

Шўролар мафкураси кишилар онгига ижтимоий тенглик, бугунги таъбир билан айтганда, «боқимандалик» тушунчасини сингдириб кетган эди. Бундай кайфият одамнинг ташаббусига йўл бермас эди. Чунки инсон ўз меҳнат маҳсулидан манфаатдор бўлмаса, унда ҳалол ишлаш, масъулият туйғуси

⁵ Каримов И. А. Эгали юрт эркини бермас. “Халқ сўзи”, 2000 йил 31 август.

йўқолади. Бундай иллатдан эса миллий ғоя воситасида халос бўлиш мумкин. Ўзбекистонда озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш ғояси асосида миллий ғоя ишлаб чиқилди. Миллий ғоянинг асосий тушунча ва тамойиллари Ислом Каримов асарларида ўз аксини топди, назарий жиҳатдан исботланди.

Миллий ғоя, истиқлол мафкураси ижтимоий тараққиёт ривожига қараб такомиллашиб, янгиланиб боради. Давр талаби билан ўртага ташланган муайян қоидалар ўз вазифасини ўтаб бўлиб, ўрнини янада долзарброқ бошқа хусусиятларга бўшатиб беради. Миллий ғоя айна ана шундай дои-мий янгиланиш маҳсули, онг ва тафаккур ҳосиласи ҳисобланади.

Миллий ғоя Ўзбекистоннинг мустақиллигини мустаҳкамлаш ва уни буюк давлатга айлантириш ҳақидаги сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий, эстетик, фалсафий, илмий, экологик, диний, демографик тарихий қарашлар йиғиндиси бўлиб, Ўзбекистон халқини истиқболга юксак ишонч, иймон-этикод руҳида тарбияловчи ғоят қудратли маънавий қурол, ғоявий омил ҳисобланади. Ана шу сабабдан ҳам мамлакатимиз ҳудудини ёт мафкуралар полигонига айланишига йўл қўймай, Ўзбекистон халқининг онги, дунёқараши, ҳаётга ижтимоий муносабати, хатти-ҳаракатларида мафкуравий иммунитетни шакллантириб, миллий ғояни юртдошларимиз қалби ва онгига сингдириш, бугунги кундаги муҳим вазифадир. «Бунинг йўли — одамларимиз, авваламбор, ёшларимизнинг иймон-этикодини мустаҳкамлаш, иродасини бақувват қилиш, уларни ўз мустақил фикрига эга бўлган баркамол инсонлар этиб тарбиялаш. Уларнинг тафаккурида ўзлигини унутмаслик, ота-боболарнинг муқаддас қадриятларини асраб-авайлаш ва ҳурмат қилиш фазилатини қарор топтириш. Уларнинг, мен ўзбек фарзандиман, деб ғурур ва ифтихор билан яшашига эришишдир»⁶.

Мафкуравий қурашлар кучайган бугунги кунда ёшлар қалбида она-Ватанимизга, бой тарихимизга, миллий қадриятларимизга, миллатнинг ўлмас руҳи бўлган она тилимизга, ота-боболаримиздан мерос муқаддас динга соғлом муносабатни қарор топтиришимиз, уларнинг мафкуравий иммунитетини шакллантиришимиз мақсадга мувофиқдир. Зеро, Юрт-бошимиз айтганларидек, бирор бир касалликни даволашдан олдин инсон организмида, аввало, унга қарши иммунитет ҳосил қилинади. Биз ҳам ёшларимиз қалби ва онгида зарарли ғояларга қарши мафкуравий иммунитетни шакллантира олсак, турли хил «даъватчи»ларнинг алдовларига учмайдиган, ўз юрти, Ватани ва халқи учун фидойи инсонларни тарбиялай оламиз. Хуллас, миллий ғояни меҳнаткашлар онгига сингдириш орқали уларда мафкуравий иммунитет ҳосил қилиш замон амри, давр талаби. Бу бир зумда, бирпасда амалга ошириладиган жараён эмас. Бунда ҳар бир кишининг фаоллиги, омилкорлиги талаб этилади. Унинг амалга оширилиши эса Ўзбекистонимизнинг салоҳиятини янада оширади, келажаги буюк давлат

⁶ Каримов И. А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз. 8-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2000. — 494-бет.

барпо этилишини таъминлайди, одамларимизнинг эътиқодини мустаҳкамлайди.

Ғоявий мафкуравий бўшлиқ эски тузумдан янги тузумга ўтиш жараёнида олдин ҳукмронлик қилиб келган мафкура ўтмишига айлангач, тараққиёт талабларига мос равишда унинг ўрнини босадиган илғор ғоявий тизимнинг ҳали шаклланмаган ҳолатидир. Бундай шароитда турли мафкуралар ўз таъсирини ўтказишга уринади.

1990 йилларнинг бошларида бундай мафкуравий бўшлиқ Ўзбекистон ҳудудида ҳам намоён бўлди.

Унинг хусусиятлари қуйидагича:

Биринчидан ҳукмрон, яккаҳоким большевистик-коммунистик мафкура батамом таназзулга қўл тутди ва унинг ўрни бўшаб қолди.

Иккинчидан, Ўзбекистон мустақил давлат сифатида қарор топган бўлса-да, унинг мафкураси ҳали тўла-тўқис шаклланмаган ва барча фуқаролар онига сингиб улгурмаган, барчанинг эътиқодига, мустақил дунёқарашига айланмаган эди.

Учинчидан, ғоявий бўшлиқ пайдо бўлган жойда муқаррар тарзда бошқа ёт ва бегона мафкуралар ҳуружи бошланади. Ўтиш даврида янгича қарашлар мустаҳкам эътиқодга айланиб улгурмаган пайтда ташқи мафкуравий таъсирларнинг яхши ёки ёмон, фойдали ёки зарарли эканини ҳамма ҳам фарқлай олмайди.

Ўзбекистондаги мафкура майдонига бегона, халқимизнинг орзу-интилишларига мутлақо ёт ғояларнинг ҳужуми ана шу билан ҳам изоҳланади.

Тўртинчидан, мустақил мамлакатимиз тинч-осойишта яшаётган бир пайтда Афғонистон ва бошқа яқин ҳудудлардаги беқарор вазиятдан фойдаланиб, уларнинг ҳудудига ин қуриб олган баъзи бир экстремистик кучлар, террорчи тўдалар ўз жинояткорона мақсадларини амалга оширишга, Марказий Осиё минтақисини мафкуравий курашлар майдонига айлантиришга урина бошлаган эди.

Бу жиноий гуруҳлар ўзларининг ёвуз мақсадларини турли исломий мафкуравий ғоялар билан ниқоблашга ҳаракат қилдилар. Айниқса, 80-йилларнинг иккинчи ярми, 90-йилларнинг бошларига келиб дин ниқобидаги зарарли, халқимизнинг иймон-эътиқодига тўғри келмайдиган қарашларни "ваҳҳобийлик", "ҳизбут таҳрир", "акромийлик", "адолат уюшмаси", "ислом лашкарлари", "тавба" каби ҳаракатларнинг таъсирини ёйишга, ёшларни йўлдан оздиришга интилдилар.

Ваҳҳобийлик ислом ғояларига сиёсий тус бериб, дин номидан иш юритиб, гўёки исломни пайғамбар давридаги "асл ҳолатига қайтариш", яъни уни тозалаш, барча мусулмонларни исломнинг яшил байроғи остида бирлаштириш каби ғояларни илгари суради.

Ваҳҳобийлик мустақилликнинг илк йилларидаги ғоявий бўшлиқдан усталик билан фойдаланашига интилди. Шунинг учун баъзи кишиларни араб мамлакатларида саёҳатда, хизмат сафарида, ўқишда бўлган вақтларида ўз таъсирига туширишга ҳаракат қилди.

Шундан сўнг, дастлаб жойлардаги масжидлар имом-хатиблиги учун, кейинроқ эса мамлакат диний идорасининг нуфузли лавозимлари учун курашди, ислом сиёсий партиясини тузишга ҳаракат қилди. Аста-секин Ўзбекистонни ислом республикаси деб эълон қилиш, минтақамизда халифаликни тиклаш режасини амалга оширмоқчи бўлдилар. Улар ўтган йилларда қонли жиноятлар, тартибсизликлар содир этдилар.

Улар ўз ниятларини амалга оширишда "дўстлик", "диндошлик", "миллатдошлик" тушунчаларини ҳам ишга соладилар. Керак бўлганда моддий ёрдам ҳам кўрсатадилар. Масжидлар қуриб бериб, исломий адабиётлар билан таъминлаб, ўзларини ҳақиқий диндор, ҳақиқий мусулмон қилиб кўрсатишга интиладилар. Аммо разил ниятларини барибир ошкор этадилар, турли қўпоровчилик, тезкор ишларига сабаб бўладилар. Ваҳхобийлик, хизбут таҳрир каби зарарли оқимлар мустақилликнинг дастлабки йилларида содир бўлган ғоявий бўшлиқдан усталик билан фойдаланишга интилган бўлса-да, лекин мақсадларига барибир эриша олмадилар.

Аммо ўша дастлабки пайтларда эътиқоди бўш, содда ва ишонувчан, дунёқараши шаклланмаган, етарли билимга эга бўлмаган одамларни, айниқса билиб-билмай нотўғри йўлларга кириб қолганлиги ҳам фактдир. Ёшларнинг "Камолот" жамғармаси фаолияти истиқлол талабларига жавоб бера олмаганлиги оқибатида ҳам кўплаб ёшлар истиқлол ғояларига асосланган тарбиявий жараёнлардан четда қолиб кетишга сабаб бўлди.

Давлат ва нодавлат ташкилотлари, сиёсий партияларнинг мафкуравий соҳада етарли тажрибаси йўқлиги, ижтимоий фанларнинг ҳаёт талабларидан орқада қолганлиги, жамият руҳияти ва тафаккурида рўй бераётган мураккаб жараёнлар ўз вақтида илмий ечимини топмагани, одамларга мафкуравий жиҳатидан тўғри йўл кўрсатишга қодир бўлган шахслар, диний уламоларнинг етарли эмаслиги ҳам бунга сабаб бўлди.

Хуллас, ғоявий бўшлиқ умрини ўтаб бўлган ғоя, ақида ёки мафкура тараққиёт нуқтаи назаридан инкор этилиш натижасида вужудга келади.